

La prehistòria a Montornès

Restes prehistòriques a Montornès

Excursió a la prehistòria

Estimo Montornès

HISTÒRIA, ART I NATURA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS

Ajuntament de Montornès del Vallès

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

Estimo Montornès

HISTÒRIA, ART I NATURA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS

Malgrat ser un poble petit, la història ha deixat nombroses restes a Montornès del Vallès. Hi trobem les empremtes de les tribus prehistòriques caçadores, dels ibers laietans, dels colonitzadors romans i dels senyors feudals. Les masies antigues ens ensenyen les etapes que van marcar el desenvolupament de l'agricultura vallesana. Com que Montornès s'alça sobre els contraforts de la Serra de Marina, conserva turons coberts de boscos amb una fauna i una flora riques, i també uns rius –el Mogent, el Congost, la riera de Vallromanes– on la vida s'està recuperant ràpidament gràcies a la instal·lació de depuradores i a l'augment de la consciència ecològica de la població.

Envoltats com estem de tants pobles mancats de la nostra riquesa històrica i natural, seria una llàstima que els montornesins la ignoréssim. Amb l'objectiu que la coneguem millor i l'estimem més, neix aquesta col·lecció de fascicles amb el patrocini de l'Ajuntament i la col·laboració de bona part dels estaments locals: botiguers, esplai, associacions culturals, escoles, etc. Però la col·laboració principal la farà cada veí i cada família llegint els fascicles, anant a les excursions que es proposen i creixent en l'estimació del seu poble.

Excursions per tot el terme

Per estimar s'ha de conèixer. Per això, en cada fascicle d'Estimo Montornès us proposarem una excursió. Si us animeu a anar-hi amb la família, amb l'escola o sols, recorrereu els camins més interessants del terme municipal i visitareu tots els llocs de valor històric o artístic.

Un àlbum de 120 cromos

Cada fascicle vindrà acompanyat per un sobre de vuit cromos sobre la història i la natura de Montornès. Als cromos hi trobareu fotografies actuals i antigues, mapes, gràfics d'època, etc.

Les pràctiques pedagògiques

Volem que aquestes excursions siguin actives, així que us proposarem que realitzeu una senzilla pràctica pedagògica en cadascuna. Cada fascicle vindrà acompanyat pel material per dur a terme la pràctica de ruta.

i molts complements

Editar Estimo Montornès és una tasca il·lusionant. Com que volem comunicar aquesta il·lusió a tothom, cada fascicle vindrà acompanyat del regal d'algun complement. Ho podem fer gràcies al patrocini de la Unió de Botiguers.

Tots som part de la nostra història i del nostre futur

Tots som part de la nostra història i del nostre futur, és per això que hauríem de recuperar el passat per poder dibuixar un Montornès millor per a les generacions que ens seguiran. La col·lecció de fascicles ESTIMO MONTORNÈS pretén apropar la història, l'art i la natura als ciutadans d'una manera interactiva, dinàmica i atractiva.

Estic convençut que ESTIMO MONTORNÈS dinamitzarà el patrimoni cultural del nostre poble i que la participació col·lectiva ens farà estimar-lo encara més.

Daniel Cortès Martin. Il·lustríssim Sr. Alcalde de Montornès del Vallès

La prehistòria a Montornès

Un grapat d'humanitats

L'espècie humana es va originar a través d'un procés molt més complex que no es creia. Els investigadors no paren de descobrir espècies homínides desconegudes fins ara, que dibuixen un panorama evolutiu molt diversificat.

Avui sabem que s'han succeït sobre la Terra dotzenes d'espècies d'homínids, algunes de les quals hem de considerar dins de la família humana, ja que fabricaven eines, caminaven drets, encenien foc, es vestien, tenien llenguatges complexos i mostraven una capacitat notable de pensament abstracte.

No hi ha hagut una sola humanitat sinó una diversitat d'espècies humanes, de les quals només en sobreviu una, la de l'Homo sapiens sapiens, la nostra.

El nom d'algunes espècies extingides és força conegut: l'home de Neandertal; l'home Erectus;

l'home Antecessor, descobert a d'Atapuerca (Burgos), etc. A alguns exemplars se'ls ha posat un nom personificat: Lucy, una dona afarensis trobada a Etiòpia; Elvis, un home heidelbergensis trobat a Atapuerca; el nen de Turkana; el nen de Taung, etc.

L'origen comú de les espècies homínides va ser a l'Àfrica. Fa un milió i mig d'anys, un grup va colonitzar Àsia i Europa, on va seguir evolucionant en espècies noves. A Catalunya hi han habitat, almenys, tres d'aquestes espècies: les conegudes com Homo antecessor, Homo heidelbergensis i Homo neandertalensis.

Vivien en petits grups familiars recol·lectors, carronyaires i caçadors que es desplaçaven continuament. Usaven destrals de pedra tallada i llances de fusta. No enterraven els morts, per la qual cosa és molt difícil trobar-ne les restes.

Queda una sola espècie humana

Per molt que ens cridin l'atenció les diferències entre les races humanes, tots els humans actuals pertanyem a una mateixa espècie que es va originar a l'Àfrica fa uns dos-cents mil anys.

L'estudi de l'ADN de les mitocondries, unes petites vesícules presents a les cèl·lules, que només es transmeten per via materna, ha determinat que tots els humans venim d'una mateixa mare, una dona africana que va viure fa cent quaranta mil anys al centre o sud de l'Àfrica. Se l'anomena "l'Eva mitocondrial" i és

probable que s'assemblés als actuals boiximans de Sud-Àfrica i Namíbia.

Amb l'estudi de l'ADN del cromosoma Y, que només es transmet per via masculina, s'ha descobert que el pare comú de totes les persones actuals va viure també a l'Àfrica fa vuitanta mil anys.

Posteriorment, els humans s'han diferenciat en races per adaptació als diversos climes –temperatura, hores d'exposició solar, etc. Són diferències minúscules, limitades al color de la

pell, a l'arissat dels cabells o al tipus de figura més estirada o arrodonida. Vuitanta mil anys és un període massa curt perquè s'estableixin diferències més importants en una espècie d'éssers vius.

Totes les races humanes tenen el mateix volum cerebral, el mateix grau d'intel·ligència i els mateixos instints. És freqüent trobar més diferències genètiques entre dos individus d'una mateixa raça que entre dos individus de races diferents.

L'expansió mundial dels sapiens

Fa només setanta mil anys que els nostres avantpassats sapiens van sortir de l'Àfrica a través del mar Roig. Primer van colonitzar la costa sud asiàtica. Com que ja coneixien alguna forma eficaç de navegar, van ocupar també les illes indonèsies fins a arribar a Austràlia, fa seixanta mil anys. El nord d'Àsia va ser ocupat més tard, d'una banda remuntant la costa xinesa i, de l'altra, travessant les estepes interiors del continent. Àsia estava poblada pels homes erectus, dels qui ja no queda cap grup. És probable que fossin exterminats pels sapiens. L'arribada dels sapiens a Europa va ser més tardana, de fa quaranta mil anys. El nord del continent europeu aleshores estava cobert de gel –glaciació de Wurm– i no era habitable. Els nostres avis, doncs, van ocupar la costa mediterrània fins a arribar a la península Ibèrica. Europa estava habitada pels homes de neandertal. A Capellades se n'han trobat restes abundants. Eren gent adaptada al fred,	d'ossamenta més forta, figura més robusta i pell més clara que la nostra. La seva cultura era tan avançada com la dels sapiens. Les dues espècies van conviure durant milers d'anys, tot i que les diferències genètiques n'impedien el creuament. Finalment, les millores culturals dels sapiens els va ajudar a imposar-se, especialment pel que fa als progressos tècnics que anomenem aurinyacià. Els homes de neandertal van córrer la mateixa sort que els homes erectus d'Àsia. L'últim lloc on van sobreviure va ser, precisament, a la península Ibèrica. Prop de Gibraltar se n'han trobat restes de fa només vint-i-cinc mil anys. Amb la desaparició dels neandertal, els sapiens hem quedat com a única espècie humana viva. Amèrica va ser l'últim continent colonitzat. Els sapiens hi van trobar un territori verge, ja que cap altra espècie d'homínids havia aconseguit entrar-hi. Hi van arribar des d'Àsia en tres onades successives, fa catorze mil, dotze mil i set mil anys. Els indis americans estan	emparentats, doncs, amb les races mongòliques i siberianes. Aquestes tres onades es poden identificar encara avui en els idiomes parlats pels pobles indis.
--	---	--

El paisatge del vallès prehistòric: igual però diferent

Si contemplem les muntanyes que envolten el Vallès, veurem un perfil quasi idèntic al que veien els primers colonitzadors sapiens. Si pugem al Castell de Sant Miquel i observem la comarca, veurem el mateix paisatge: les planes i els turons són els mateixos, i els rius circulen pel mateix lloc. Només l'aspecte dels boscos és diferent, per	dues raons. D'una banda, els sapiens van arribar al Vallès en plena glaciació de Wurm; el clima era fred i els boscos eren d'avets, bedolls i pins rojos. Fa deu mil anys la glaciació es va retirar, la temperatura es va elevar i al Vallès hi van créixer roures, alzines, sureres, pins blancs i pins pinyers. El bosc fred anterior només ha sobreviscut al cim del Montseny.	D'altra banda, l'acció de l'home ha fet desaparèixer bona part dels boscos. Des de la invenció de l'agricultura, els pagesos han substituït les arbredes per conreus. Als últims cinquanta anys hi ha hagut una construcció desproporcionada de cases, fàbriques i carreteres. Avui la comarca té un aspecte profundament urbanitzat.
---	---	--

Instal·lats al vallès

Quan els sapiens van arribar al Vallès, fa quaranta mil anys, vivien de manera semblant als sapiens de l'Àfrica: les dones es dedicaven a la recol·lecció de fruites, arrels i insectes, i els homes formaven clans de caçadors que perseguïen preses grosses. A la comarca hi havia ramats de bous, cavalls i cérvols, i també grans animals llanuts (mamut, ós de les caveres, ren, rinoceront), com corresponia a un clima fred.

A les pel·lícules de l'oest nord-americà hem vist

tribus índies recol·lectores-caçadores de costums semblants als dels nostres avis sapiens. També era semblant la vida dels neandertals veïns. Només hi hauríem trobat unes poques diferències: els sapiens fabricaven una varietat superior d'eines (de pedra, de banya, d'ós, de fusta), enterraven els morts amb rituals funeraris i elaboraven objectes estètics: des dels primers collars de clòtxines fins a pintures rupestres com la que podem veure a la Roca de les Orenetes de Vilanova del Vallès.

La revolució neolítica

El marge de supervivència d'una tribu recol·lectora-caçadora és molt petit. La tribu sencera s'ha de dedicar diàriament a aconseguir aliments i, tot i això, no és estrany que pateixi períodes de fam.

També s'ocupa de feines complementàries, és clar: adobar pells, cosir vestits, fabricar fletxes i destrals, etc., però la urgència d'aconseguir menjar

s'endú la dedicació principal de tothom.

La situació canvia en tribus pageses. L'agricultura i la ramaderia permeten disposar de reserves d'aliments i aleshores és possible professionalitzar algunes persones en feines artesanes. Gràcies a una dedicació plena, les tècniques progressen ràpidament i els productes milloren força.

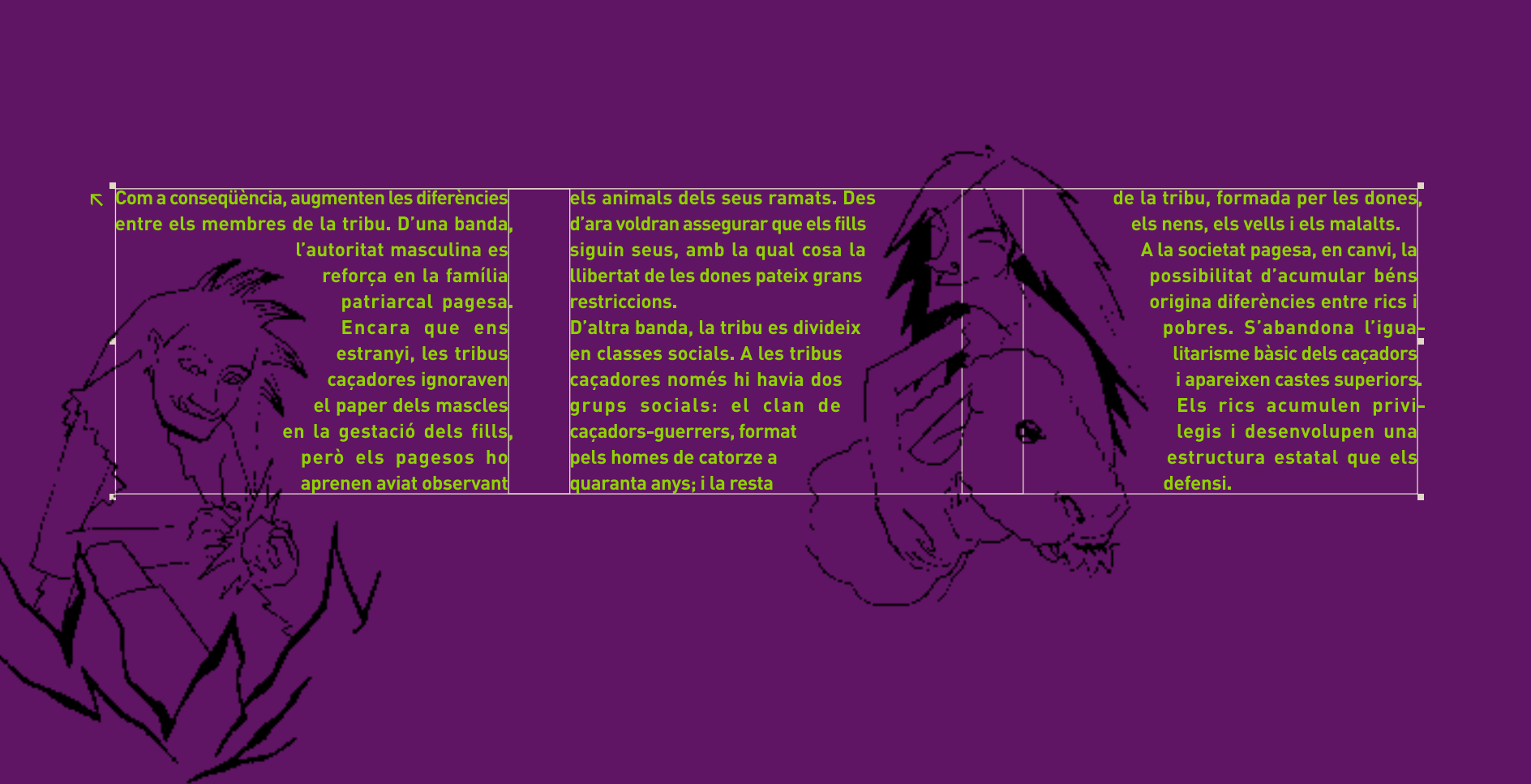
A la invenció de l'agricultura segueix un gran perfeccionament de les eines de pedra polida,

banya i os. Es fan forns de vidre i ceràmica, sorgeix la mineria de coure, plata i ferro, es millora la construcció de les cases i el transport de l'aigua.

Mentre que la cultura dels pobles caçadors és estàtica, quasi no canvia en mil·lenis, a les societats pageses hi pot haver unes persones que dediquin moltes hores, per exemple, a observar les estrelles i determinar els ritmes de l'any (calendari i astronomia); unes altres que estudiïn les plantes i les seves propietats remeieres (medicina i farmàcia); unes altres que inventin maneres de mesurar la terra (geometria), de comptar les carregues de blat (aritmètica) o d'apuntar-hi el nom del propietari (escriptura). L'expansió ràpida dels coneixements és una característica de la societat pagesa.

També es fa possible que algunes persones es dediquin en exclusiva a funcions socials. Apareixen reis, militars, sacerdots i magistrats, inexistents a les tribus caçadores. L'estructura social de la nova societat pagesa multiplica la complexitat del sistema de vida que hi havia hagut fins ara.

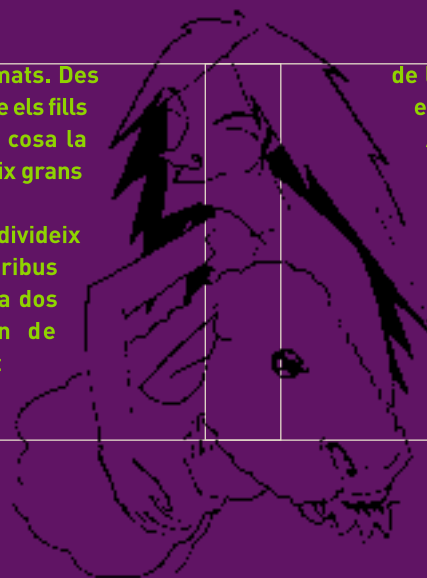

Com a conseqüència, augmenten les diferències entre els membres de la tribu. D'una banda, l'autoritat masculina es reforça en la família patriarcal pagesa. Encara que ens estranyi, les tribus caçadores ignoraven el paper dels mascles en la gestació dels fills, però els pagesos ho aprenen aviat observant

els animals dels seus ramats. Des d'ara voldran assegurar que els fills siguin seus, amb la qual cosa la llibertat de les dones pateix grans restriccions. D'altra banda, la tribu es divideix en classes socials. A les tribus caçadores només hi havia dos grups socials: el clan de caçadors-guerrers, format pels homes de catorze a quaranta anys; i la resta

de la tribu, formada per les dones, els nens, els vells i els malalts. A la societat pagesa, en canvi, la possibilitat d'acumular béns origina diferències entre rics i pobres. S'abandona l'igualitarisme bàsic dels caçadors i apareixen castes superiors. Els rics acumulen privilegis i desenvolupen una estructura estatal que els defensi.

Pagesos al vallès

L'agricultura va arribar al Vallès fa uns sis mil anys. Segurament, les dones de les tribus caçadores ja havien desenvolupat algunes tècniques agrícoles per observació de la natura, però la gran revolució va venir de l'altre extrem de la Mediterrània, de les actuals Síria i Palestina, on fa uns deu mil anys es va aprendre a cultivar una varietat molt productiva del blat silvestre. El seu conreu sistemàtic va transformar la vida de la humanitat. Al mateix temps es va desenvolupar la ramaderia. Els caçadors ja havien domesticat els gossos com a ajudants per a algunes feines, i aviat van domesticar altres animals: ovelles,

cabres, porcs, gallines, bous, etc. El nomadisme permanent dels caçadors es va transformar en l'habitatge estable dels agricultors. Els primers pagesos del Vallès vivien en cabanes senzilles de troncs amb sostre de ramatge, aixecades sobre una base excavada i envoltades d'una estacada defensiva. A Montornès no ha quedat cap resta d'aquelles casetes fràgils, però amb una observació del paisatge podem deduir quins eren els llocs més favorables per assentar-les: punts elevats al costat d'una plana fèrtil i d'una font d'aigua com ara can Coll, can Palau, la Torrassa, can Bosquerons, el poble vell o el turó de les Tres Creus.

Restes prehistòriques a montornès

Podem agrupar les restes prehistòriques de Montornès en dos grups principals: les que es troben situades al llarg de la ruta que va de l'ermita de Santa Quitèria al cim del Céllecs, en terrenys que avui pertanyen a Vilanova del Vallès, i l'enterrament descobert a la bòbila d'en Joca, on l'esquelet estava acompanyat d'un aixovar important d'eines i guarniments, l'anomenat "tresor de la bòbila". A banda, quedarien tres cistes descobertes a la bòbila d'en Torrents els

anys 1923, 1940 i 1941, ja desaparegudes, i les que es troben en un pèssim estat de conservació prop de la Torrassa, al costat de la font de can Vilardell, a l'actual terme de Vallromanes.

No cal dir que es manté oberta la possibilitat de trobar altres restes de l'antigor. Probablement, el lloc més interessant d'investigar sigui el més inaccessible: sota les cases del poble vell, al costat de les ruïnes romanes, part de les quals segurament també estan ocultes.

La galeria coberta de Can Gol

Al Catalunya hi ha dos tipus d'enterraments prehistòrics: les cistes, sepulcres senzills formats per lloses verticals de mida petita, i les galeries cobertes, construïdes amb lloses de mida considerable, pensades per a enterraments col·lectius que es feien en una sala ampla a la qual s'accedia a través d'un llarg corredor.

La galeria coberta de Can Gol és un exemplar molt notable de construcció funerària. Està situada sobre un pujolet, al començament de la ruta del Céllecs, a la urbanització "Bosque la pineda" de Vilanova.

No s'hi han conservat les restes humanes ni els aixovars funeraris que potser els acompanyaven, però encara hi podem veure moltes de les grans lloses que formaven la galeria. En època recent va patir l'espoliació de les lloses del sostre.

Els actuals propietaris del terreny han condicionat un petit mirador al carrer perquè els vianants puguin observar la galeria coberta.

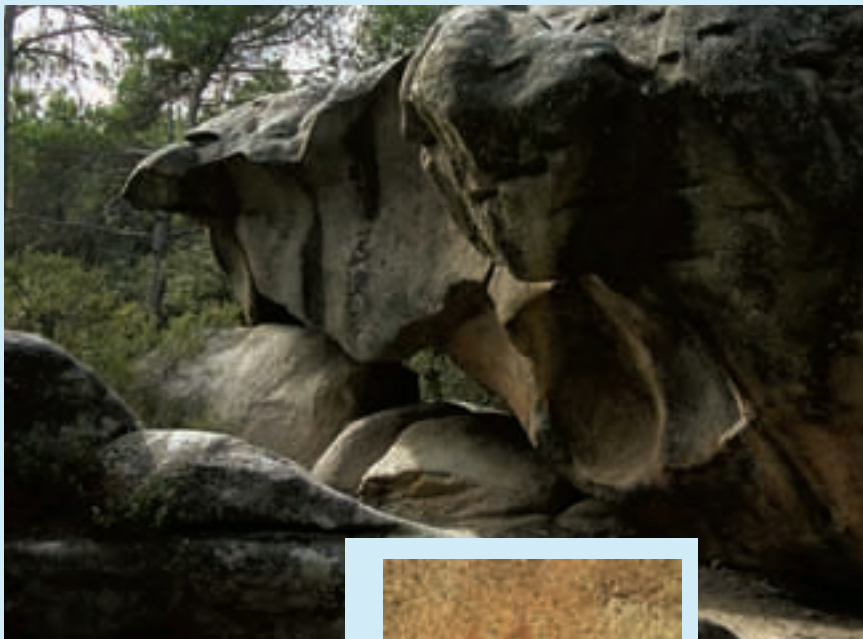

La pedra foradada

És molt difícil datar l'antiguitat de la ROCA FORADADA. Segurament, l'acció humana ha engrandit una cavitat inicial formada de manera natural en un bloc de granit que reposa sobre el terreny. No podem saber quants segles fa que els homes van crear aquesta coveta artificial, però sí que fa molt temps que pagesos i caminants hi troben refugi contra la pluja o per passar-hi la nit.

La roca de les Orenetes

A la península Ibèrica hi ha dos grans conjunts de pintures rupestres: l'anomenat art francocantàbric i l'anomenat art llewantí.

L'art francocantàbric té uns vint mil anys d'antiguitat. Es localitza a l'interior profund de coves i presenta en policromia figures realistes d'animals. Probablement té un significat màgic ritual.

L'art llewantí és més recent, té uns vuit mil anys d'antiguitat. Correspon a una època de temperatura més elevada. No està dibuixat en coves sinó a l'aire lliure, en concavitats de grans pedres. Presenta figures esquemàtiques de persones i animals, monocolors. Té un significat descriptiu: servia de manual gràfic per ensenyar les tècniques de caça als joves o mostrava costums, formes de vida i, fins i tot, guerres tribals.

La roca de les Orenetes correspon a l'anomenada "fase cal-ligràfica" de l'art llewantí. Consisteix, simplement, en una figura humana esquemàtica i una línia ondulada als seus peus. No sabem si formaven part d'un conjunt pictòric més gran, ja que l'estat de conservació d'aquestes pintures és pèssim, tant pels efectes de la meteorologia com pels de les fogueres que, al llarg dels segles, s'han encès al peu de la roca.

La importància li ve de la seva localització. Abans es creia que el límit nord de l'art llewantí era a les comarques de Tarragona, i la descoberta de la Roca de les Orenetes va desplaçar aquest límit cent quilòmetres al nord. Observeu la pintura roja: es fabricava barrejant pigments minerals amb greixos d'animals, i s'aplicava dibuixant sobre la pedra amb els dits.

El tresor de la bòbila d'en Joca

L'any 1955, els treballadors de la bòbila d'en Joca van descobrir entre les argiles un enterrament de sis mil anys d'antiguitat. Correspon al període eneolític, és a dir, a l'època de transició entre la societat paleolítica de caçadors i la neolítica d'agricultors. De seguida es va comprendre la importància de la troballa.

Una part de l'aixovar funerari que envoltava l'esquelet es va dispersar entre diversos particulars i és d'esperar que algun dia en facin donació a un museu de Montornès. L'altra part, gràcies a la intervenció de mossèn Ramon, el rector del poble, es va poder preservar i es troba dipositada al museu de Granollers.

L'aixovar rescatat consta de quatre ganivets i tres puntes de fletxa de sílex, set destrals de pedra fibrolita, un pot de fang i un collar de calaïta, una pedra verda que no es troba a la comarca i que, per tant, prova l'existència d'intercanvis comercials de llarga distància fa sis mil anys.

La cista de la font de can vinyallonga

Està situada en terrenys de la Torrassa, al damunt de la font de can Villalonga. Es troba en mal estat de conservació, i es freqüent trobava plena de deixalles llançades per excursionistes que la confonen amb un abocador d'escombraries.

La cista de la ruta del Céllec

Les cistes eren sepulcres individuals de construcció senzilla. El cadàver es tancava –quasi s'encaixava, encongit– entre unes lloses planes, de vegades acompanyat per algun aixovar funerari. A moltes de les cistes han desaparegut les restes de l'esquelet i de l'aixovar, i només ens ha arribat el rectangle de lloses verticals que ens indica la presència d'una tomba prehistòrica.

Excursió a la prehistòria

Punts d'observació

➤ **1.** Iniciem la ruta a la carretera de La Roca. Tres quilòmetres més enllà de la cruïlla de Vilanova, exactament on senyala el Km.23, s'entra a la dreta a la urbanització "Bosque la pineda". Veureu que els nom dels carrers al·ludeix als monuments que anem a visitar. Pugem els carrers de l'esquerra, en pendent, fins al més alt. L'últim és el Carrer de la Roca Foradada, i acaba en una placeta circular sense sortida. Podem aparcar aquí els cotxes, si és que hem pujat amb ells.

A l'esquerra de la placeta, uns graons permeten la observació de la GALERIA COBERTA DE CAN GOL, les restes paleolítiques més importants en molts quilòmetres a la rodona. Cal agrair als propietaris del terreny que hagin tingut la gentilesa de construir aquesta escaleta que en permet l'observació.

➤ **3.** Aquest turó està format per granodiorita, una roca de poca resistència que les pluges descomponen fàcilment en sauló. De tant en tant, però, apareixen intrusions de granit, una roca molt dura que s'exfolia lentíssimament en capes esfèriques, quasi com una ceba. Algunes d'aquestes roques reposen avui sobre la superfície del terreny per erosió de la granodiorita que les envoltava. Aquest fenomen s'anomena de "pedres cavalleres" i modela un paisatge de gran caràcter.

➤ **2.** Baixant dos-cents metres pel mateix carrer, s'obre a la dreta el Carrer de la Ruta Prehistòrica, un carreró que du directament al bosc. El travessem, girem a l'esquerra vorejant l'última torreta i continuem, fora ja de l'asfaltat, per un camí de bosc amb aspecte de torrentera. No és cap torrentera, però, sinó un camí carener d'antiguitat secular, enfonsat pel pas de mils de caminants que han erosionat el terra tot sorros, de sauló.

➤ **4.** Dos cents cinquanta metres més endavant trobem un trencall a l'esquerra. El seguim i, a cent vint metres del camí principal, trobem la Roca Foradada, una pedra cavallera excavada com a refugi. L'acció humana ha engrandit una cavitat inicial d'origen natural. És molt difícil datar-ne l'antiguitat. La temptació és entrar-hi, però el nostre consell és que l'observeu i fotografieu des de fora, sense desgastar-la més.

➤ **5.** Tornem al camí principal i continuem endavant uns vuit-cents metres. Estem caminant per una pineda, encara que s'observa la lenta restauració de l'alzinar, el bosc natural de la comarca. Podem veure brucs i arboços de bona mida, que al novembre ofereixen els seus fruits, les cireres d'arboç, comestibles i saboroses, encara que es prudent no menjar-ne massa perquè acaben sent un xic indigestes.

➤ **6.** Observem també molts ginebrons, unes mates de fulles petites i punxegudes. El seu fruit s'usa per aromatitzar una beguda alcohòlica, la ginebra. Si els tasteu, notareu un gust resinós dominant, però també l'aroma de la beguda. Val la pena observar que aquesta mata, tan abundant aquí, no es troba als turons de Montornès, tot just a cinc quilòmetres de distància.

➤ **7.** La Roca de les Orenetes és una pedra cavallera molt més gran que la Roca Foradada. Per la seva forma, ha ofert un refugi natural durant mil·lenis, com ho mostra les restes de les moltes fogueres que s'han encès al seu peu. A la paret hi ha pintures rupestres de color vermell, molt senzilles, difícils de veure: una figura humana esquemàtica, mig esborrada, i una línia ondulada, d'interpretació desconeguda. Per desgràcia, també es pot observar que alguns brètols han pintat noms al seu costat o han gravat cors d'enamorats al damunt de la roca.

➤ **8.** Si voleu seguir aquesta ruta, continua fins al cim del Céllecs, on hi ha les restes d'un poblat ibèric. Pel camí es pot trobar algunes cistes, difícils de localitzar; són enterraments individuals més senzills que l'espectacular Galeria Coberta de Can Gol amb la que hem obert l'excursió.

Pràctica pedagògica

Que es pot recollir als boscos del Vallès?

Els boscos del Vallès no tenen la ufanor de la selva tropical, però ofereixen tot l'any una gran varietat de productes que les tribus paleolítiques aprofitaven. Us proposem recollir en les bosses de colors que acompanyen el fascicle, algunes mostres d'aquests productes naturals que tant van ajudar a la supervivència dels nostres avantpassats.

↘ **FRUITS SECS:** pinyons, aglans, cereals silvestres...

↘ **FRUITES:** baies roges d'aríjol i d'arç blanc, maduixes, cireres d'arboç, mores, aranyons...

↘ **BOLETS COMESTIBLES:** els més corrents són: moixernó, campanella, rubielo, pota d'ase, rovelló, pinetell, mocosa i peu de rata. També es troben ous de reig, carlets, rossinyols, fredolics, múrgules... Tingueu en compte que els bolets reben noms diferents a cada comarca. Pota d'ase, per exemple, és un nom quasi exclusiu de Montornès, i així ho indiquen alguns llibres de bolets; a altres llocs els anomenen apagallums. El rubielo és el mateix xampinyó que venen a les botigues. I el moixernó rep a altres llocs els noms de camasec, carrereta...

↘ **BROTS I FULLES COMESTIBLES:** espàrrecs, fulles de pixallit, verdolagues i moltes més excel·lents en les amanides.

↘ **PLANTES AROMÀTIQUES:** espígol, marialluïsa...

↘ **HERBES GASTRONÒMIQUES:** farigola, romaní, orenga, menta... Algunes són tan aromàtiques com les anteriors.

↘ **PLANTES REMEIERES:** flor de sauquer, cua de cavall, flor masculina dels pins... Als nostres avis no els calia anar a la farmàcia; per a cada malaltia coneixien els remeis naturals adequats.

↘ **PLANTES D'UTILITZACIÓ TÈXTIL:** arrets de roja (per a tenyir la llana de vermell), estepa borrera (per treure la borra dels teixits acabats de filar)...

↘ **PLANTES CISTELLERES:** jonc, vimet, espàrt, canya, avellaner... Per les seves característiques de flexibilitat i duresa, creixen al costat de les rieres

↘ **PLANTES PER FER SEIENTS:** boga, canyís... Les trobarem, igualment, en llocs humits.

La llista no s'acaba aquí, podríem parlar de branques d'arboç o avellaner per fer bastons, de canyes per fer sostres i parets, de troncs de pins i roures per fer les bigues de les cases, de nogueres per fer mobles, de la magnífica llenya d'alzines i roures...

I també, ja que avui parlem de la prehistòria, de pedres per a fer destrals, maces, ganivets i rascadors, i d'argila per a alçar parets de tàpia, com les que encara es poden veure en alguna de les masies més velles de Montornès.